

ÉRTESÍTŐ.

Julius Lippert Kulturgeschichte der Menschheit im ihrem organischen Aufbau. I. Band. (Stuttgart. Ferd. Enke. 1886. 10 m. 643 lap).

Bizonytalan feltevésekből kiindulni s egy előre feltett végcél irányában csoportosítani a történelem csodálatos bonyodalmasságu tényeit, — ez volt a történelem philosophiájának első iránya. Az emberiség nevelése, az absolut szellem öntudatra ébredése — ép oly előzetes feltevések voltak, mint Comte Ág. tana, hogy az emberiség a theologiai korból a metaphysikai állásponton át a positiv világnézet magaslatára emelkedik. Az empiria azalatt folyton új meg új adatokat gyűjtött csendesen; Bastian, Tylor, Lubbock, — sok más jeles férfi tömérdek anyagot kutattak át, rendeztek el, fényt vetni igyekezvén azon homályba, mely az emberiség bölcsőjét még mai nap is borítja. Amaz aprioristicus construáló történetfelfogás álomnak bizonyult; fellengző röptében az emberi szellem legfőbb nyilatkozatait, művészetet, tudományt. philosophiát, politikai és társadalmi alakulásokat érintette, bár meg nem fejtegette, — de az élő emberiségnek realis gyökerét, azon momentumokat, melyek a magára utalt ős embert az éhhaláltól s veszedelmes versenytársaitól megmentették, kezét az eszközzel felfegyverezték, lelkét fokozatosan felemelték a legnagyobb conceptiók e terébe, — mindezt a constructio talán köznapisága miatt mellőzni volt kénytelen. Az empiria pedig nem igen figyelt a tüneményeket összefoglaló nagyobb gondolatra; a tények halmaza állt előtte, melyet megérteni nem birt, mivel azoknak rugóját nem kutatta s a száraz adatok utvesztőjében eltévedt az olvasó, kinek lépteit nem irányozta a szerző világitó szövetekkel. Ezen delaismerettel szemben Lippert helyesen azt mondja: „Meg vagyok győződve, hogy csak az összefoglalás kísérlete képes a részletekben nyertek értékét kipróbálni s új munkák számára a kérdés helyes állítását előkészíteni.“ Inductiv alapon kell állani s mindent adható eszmével a részleteket organikus összefüggésbe állítani, ha a jelen kor munkáinak, a mivé-
lődés történelme terén, tudományos értékét akarjuk felismerni.

Ezen gondolat igazán positiv philosophushoz illő; tények megértéséről van szó, melyeket a specialis kutatások gyűjtöttek s melyeknek egymás közti összefüggését valamely eszme segítségével kell létesíteni. A távol jövőből ilyen eszmét hiába akarnánk lehozni; a specialitív bölcsészet kora régen mögöttünk van már, s a multnak alakulását csak okainak természetéből, nem a célból lehet megfejteni. Ezen okok az ember természetében rejlenek s az ember és a külső természet kölcsönhatása mindazt, a mit a művelődéstörténelem a világ minden részeinél műveltségi mozzanatul feljegyzek. Ezen eszmét szerzőnknek a darwinismus szolgáltatta, mely tan a létért való harczot hirdeti az élő lények fejlődésének mozgatójául, az öröklődést megmaradásának okául. Lippert a bestiák ezen vad harczát egymás ellen enyhítve, a megélhetés gondjában (Lebensfürsorge) találja a műveltség ősi rugóját „Dieser Eine, überall herrschende Grundantrieb in der Kulturgeschichte ist die Lebensfürsorge (I. 3.). Ezen ősi indítót igyekszik kimutatni a műveltség főtényezőjének mindegyikében s azért az ő pragmatikai művelődés történelme nem a politikainak függeléke; annak tárgyalása nem chronologiai; kevésbe veszi a kő-bronze- és vas-korszak kedvelt elosztását, vagy az állandóknak hitt fajok és törzsök szerinti tárgyalását; hanem a művelődés főtényezői szerint osztja be anyagát s igyekszik kimutatni, miként fejlődtek ezek nem csak természeti törvény értelmében (Buckle), hanem az ember, a szellemi, az egyéni tényező befolyása alatt is (21. l.) Ezen tervet világosan látni az I-ső kötet fejezeteiből, melyek az alapelvet fejtegető bevezetésen kívül a következő kérdéseket taglalják. 1. Az őseMBER állapotának minden irányban való rajzát 2. az emberség elterjedését 3. a megélhetés gondjának első haladásait 4. a tűz fékezését 5. az eszköznek mint fegyvernek fejlődését 6. különödt szerzőszámok fejlődését 7. az étel készítésének haladásait 8. a dísz és öltözet történelmi lépteit 9. a termelés kezdetét s az újabb népek terjedését Európában 10. a nomád életet s az állattenyésztést 11. az élelmi növények elterjedését 12. az élelmi szereknek, kábító italoknak, szőlőtőnek termelését.

Ezen roppant anyagot, melyet a mű előttünk fekvő első kötete * feldolgozott, dicséretre méltó átnézhetőségben állítja Lippert az olvasó szeme elé, nem azon száraz unalmasságban, mint Bastian végtelen citatumokkal fűszerezett dolgozatai, nem azon megölő részletességgel, mint Lubbock és Tylor, hanem áthatva egy eszme organizáló hatalmával, mely

* A második kötet ez évben fog megjelenni.

szerzőnket minden kérdésből kisegíti s melyet maguk a tények mintegy saját természetüknél fogva magyarázóul követelnek. S habár következtetései sok tekintetben merészeknek, eredményei az eddigiektől eltérőknek látszanak, legnagyobbbrészt a magyarázat egyszerűsége szól azok igazsága mellett; mert simplex sigillum veri. Ez és a német íróknál ritka szép nyelvezete az olvasót végig leköti s érdekes színekben ecseteli előtte az őstörténelem azon részeit, melyeket különben a tömeges adatok, összefüggés nélkül felsorolva, csak elhomályosítani képesek.

Nem lehet czélunk e roppant munka minden részleteit, nagy vonásokban sem rajzolni az olvasó előtt; czélunk csak az, hogy e műre, mely hosszu és élénk elmélyedést igényel, a figyelmet ráfordítsuk s a philosophikus alap gondolatot kidomborítsuk. Egy-két részletnek tüzetes feltüntetése a kezelés mintaszerű áttetszőségéről is képet fog nyújtani mindenkinek.

I. Hogy a megélhetés gondja a mivelődés indítója, azt Lippert előlegesen az ősemler schematicus képével akarja megérthetővé tenni. „Die Urmenschheit stand einfach vor der Thatsache ihres Daseins u. die einzige Folge aus dieser Thatsache war die Sorge für des Daseins Erhaltung.“ (8. l.). Az első embereknél tehát az ember kiváló tulajdonságai megvoltak ugyan, de azoknak fokát és fejlettségét lehetőleg csekélynek kell gondolnunk; a most élő ugynev. „vad“ népek, évezredes fejlődés után is, még oly alacsony fokú fejlettséget mutatnak, hogy az ősemlert ehhez képest nem lehet eléggé alacsonynak képzelni. És mégis! ez alacsonyságában is ember volt ő! ember mintegy csirában, melynek belsejében nyugodott a végtelen fejlődésre praeformált isteni szikra, melyet nem annyira a külső természet (bár első időben főleg ez volt az őstönző), mint inkább ő maga, a ember emberrel szemben indított meg fejledezésre.

Az első ember keveset gondolt; mint más állatoknál, náluk is az indítás és végrehajtás közt semmi sem állott, „impulsiv cselekedetek“ben nyilatkozott egész tevékenysége. Külső ingerek állandóságukban (pl. az ég és csillagjárása nem költötték fel figyelmét, a váratlan inkább rázta meg lelkét, (mint pl. most is a braziliai indiánok a menydörgés okát kérdik, ellenben a nap felkeltét s más állandó változásokat természetesnek találják s okukat nem kérdik). Épen azért, a mi közvetlen nem rá vonatkozott, személyes jóllétére az rá nézve érdekl nem bírt. Phantasiájuk kifejlődve nem lehetett, mert ahhoz változatos képek kellene; emlékezetük pedig nem volt, mert semmi érdek nem kötö a multhoz, a jövőre pedig nem gondoltak. Az első ember tehát térben és időben kor-

latolt gondolkodásu volt; a vágy és kielégítése megakasztás nélkül követték egymást s minden bizonytalanság az éhség csillapítása s a nemi ösztön kielégítése volt a legfőbb emberi foglalkozás.

Ezen első tevékenységek az utódokra átöröklődnek s ösztönöként (instinct) lépnek fel bennök, melyek új életviszonyokhoz alkalmazkodva új alakot adnak a test szerveinek is, melyek az ösztöni cselekvést végrehajtják. Az állatok sorában az ilyen elváltozások, mihelyest egy irányban alkalmazkodtak, állandókká válnak s minden további fejlődést kizárnak. A ló patájával, mely egyszer állandóvá lett, a láb tovább fejlődése ki van zárva. Az embernél e tekintetben áldásos eltérést tapasztalunk.

Az embernek a természet önfentartásra semmi specialis fegyvert nem adott; „nincs neki a sasnak messzelátó szeme, sem a rágcsálónak véső foga, sem a ragadozónak tépő foga, sem a vastagbőrűnek örlő foga. Emésztő szerveiben nem rejlik a ragadozó gyomrának hatalmas emésztő ereje, sem a kérődzőnek a legcsekélyebb táplálék felhasználására oly alkalmas apparatusa. A négykezűnek előnye felette 10 ügyesen mozgatható ujja, míg a mi mozgató szerveinknek egyik párja közepén áll láb és kéz között“ (9. l.). De van az embernek végtelen alkalmazkodási képessége s épen abban, hogy testi szervezete nincs egy irányban véglegesen befejezve, alkalmazkodási képessége végtelen fejlődésre vezette. Ezen fejlődés azonban nem a testi szervek irányában haladt. Az ember, kinek első nyomait Európában a diluvialis (quartär) időkből ismerjük, mikor ez éjszaki gletscherek az Alpeselegig leértek, már ugyan az volt testileg, a mi most, ismertető prognathismusát pedig most is, a fekete fajnál, megtaláljuk, testileg tehát „jó fajokká nem különödött; de különödés állott be szellemi képességében s az első eszköz, az öntudatos és gyakorlott gondolkodó képesség kétségbevonhatlan tanujele, a testi kiválasztás (Zuchtwahl) törvényei alól kiszabadította. Ezentul „felsőbb“ faj az, mely időben s térben mind jobban s messzebbre tudja a megélhetést biztosítani.

A gondolkodás kifejlésével az indok és tett közé, melyeket az első emberek impulsiv cselekedeteiben közvetlenül egymás mellett láttunk, egy új elem lép, mely az indításnak a mozgató idegekre való reflexszerű átmenését megakasztja s csak akkor engedi cselekvésbe átmenni, a mikor annak hasznos voltát belátta. Ezen fokon kezdődik az észtehetőség s vele együtt a beszéd, mely kettőnek összefüggését Geiger Lázár tulozva bár, de hathatósan kimondotta.

Az észmunkával megmérhetetlen fontosságu tényező lép fel az emberiség történelmében. Míg azelőtt a fajra s az egyesre nézve egyaránt hasznos volt, ha az ingert a mozdulat rögtön követte (ételnél és szaporodásnál), addig most hasznosnak bizonyult e rögtöni átmenet megakasztása s a régi ösztönök mellé ellenőrzőkül új ösztönök lépnek. Amazokat természeti ösztönökül ismerjük, emezek, az újabb keletiek, csak társadalmi viszonyok közt fejlődhettek. „Vad“ ember az, kinél csak a régi ösztönök uralkodnak, az újabbak pedig még ki nem fejlődtek. Hogy pedig a régibb ösztönök korlátozására rászánta magát az ember, ahhoz mindenesetre kellett, hogy a régi ösztön kielégedése az embernek terhére váljék. Ilyen új ösztönök: az óvakodás, a szégyen és szemérmesség, melyek a régi embernél még nem lehettek meg. Az első időben pl. a nemek akadálytalan közösülése a faj hasznára vált; mikor az ész belátta, hogy ennek káros hatásai vannak a faj fenmaradására, korlátozni kellett s épen ezen önkorlátoló ösztön a szemérmesség, mely egykor csak a dolgot tiltotta, míg a szót kimondta (biblia, Homeros), később azonban a szót is kitiltotta a mivelő társalgásból (mely processus még most is szemeink előtt halad tovább).

Míg az eddig felkaroltak a mivelődési folyamatnak mintegy formáját rajzolták, addig a különböző anyagot és tartalmat ezen formákba a megélhetés gondja viszi be. A megélhetés gondja legalsóbb fokon térben és időben korlátolt. Térbelileg (az anyai szeretetet kivéve) az egyesre szorítkozik, időben pedig a jelen pillanaton túl nem terjed. Ha a vágy kielégedett, akkor megszűnik az embert zaklatni s a nehéz gond után teljes nyugalom áll be.

Ezen legalsóbb fokról időbelileg magasabbra csak súlyos viszonyok közt emelkedhetett. Első lépését megtette az eszköz készítésével (kő és bot), ott pedig a készítés, nem maga az eszköz volt a jövőre utaló fejlesztő momentum. A gondatlan embert a gyümölcsessel való takarékosagra s így a jövőre az évszakok is utalhatták, mikor első egyenletesen meleg hazáját elhagyta. A gyümölcs természetése, mely eleintén egy évi gyümölcsökkel kezdődött, míg a szőlő és gyümölcsfának éveket igénylő mivelésére ment át, még inkább a jövőbe terjeszté ki a gondozást. Ehhez járult a hus étel beszerzése; az indián roppant mennyiségekben pazarolja a vadat, míg az eskimó jégre teszi, az afrikai pedig forró köveken megszáritja, hogy az inséges jövőben éhen meg ne haljon. Végre az élő állatok bekerítése, őrzése a megélhetés gond-

ját ép úgy a távol jövőre irányítja, mint a termelés s a gyümölcsfák ápolása.

Mig ezen tényezők az ember gondját a távol jövőre fordíták, addig az egyes személyre való korlátoltságát más tényezők törik át, melyek embert emberhez közelítenek s gondoskodásának mind szélesebb kört kerítenek. Ezen tényezők közül kétségen kívül a legfontosabb, s az embereket legelőbb egymáshoz közelítők: a tűz fékezése, élesztése és kölcsönzése, az eszközök, de kiváltképen a nyelv, mely a mint leghathatósabb közvetítő, fajokat s törzsöket közvetlen érintkezésbe hozott egymással.

De ha a megélhetés gondja csakugyan azon elv, mely a mivelődés minden ágazatát mozgatja, akkor a mivelődésnek nemcsak anyagi, hanem szellemi, ideális céljait s alakjait is meg kell belőle érthetni. Ezeknek összefüggése az elvvel, mint előre látható, sokkal távolabbi s lazább kell, hogy legyen; de genetikus elvüket mégis benne kell találniok. Legközelebb hozzá állanak a jogi intézkedések, melyek tarka változatosságukban azon különféle módokat mutatják, melyeken a társadalom a maga létét s fenállását biztosítani óhajtott. Ugyan ily eredete van az erkölcsiségnek (utiliterizmus?). Az erkölcs bizonyára igen szoros viszonyban állott a társadalomnak, a törzsnek fennállásával; soha nem lett volna tiltva általa valami, ha a társas együttlétre károsnak be nem bizonyul. Ezen új ösztön, melyet az erkölcsiség a társas emberben képezett, korlátolta az ősi ösztönöket s annyiban azokkal ellentétbe helyezkedett. Ha már most az ösösztön természeti hatalmával kielégítésre indított s kielégedést talált is, akkor az új ösztön, mely épen a régiek ezen kielégése által vereséget szenvedett, kétszeres erővel jutott érvényre az ősember öntudatában s szemrehányó hangját annál élénkebben hallatta vele. Ezen viszonyban a régi és új ösztön között rejlik a lelkiismeretnek (Gewissen), valamint a szabad akaratnak voltaképeni problémája s így magyarázata is.

Az erkölcsiség azonban feltétlen kötelező erejét nem magából, hanem a társas intézményekből merítette s e kötelező volta első alakban félelemnek mutatkozik. Sanctióját azért a legrégebb időktől fogva a vallásosságban találta. Ennek gyökere ugyanazon gondolatban keresendő. Különböző tapasztalatok, melyeket részletesebben az ősidő tárgyalásában fejteget, Lippert, az embert azon meggyőződésre vitték, hogy a halálon túl is élve marad a lélek vagy „ő“. Ezen tulvilági élet-ről való gondoskodás, mely az emberre nézve erkölcsi kötelességgé vált

s a megholtaktól való félelemben bírta a teljesítés garantiáját, képezi az első vallást, mely tehát mindenütt a cultus vallása volt. „Unzähligen Generationen ist die Religion nichts anderes gewesen als diese Fürsorge gepaart mit einer Hereinbeziehung des denzeitigen in die Lebensfürsorge des Diesseits“ (29 l.). A megélhetés ezen gondjától kétféle irányban halad tovább a vallásosság. Először is a megholtak megjelenésétől (álomban) következtették azok életben fenmaradását s e fenmaradásához szükséges áldozatok kötelességgé váltak; a ki nem teljesítette, annak attól kellett tartani, hogy a „holt testvér“ megharagszik s boszút áll rajta. A főmák különbözősége daczára az áldozatokban mindenütt észlelhetni „miként takarékoskodott az élet a halál gazdagsága részére“ (wie das Leben kargte für den Reichtum des Todes 31 l.) Másfelől a papság mint a halálnak kijutott áldozatoknak kezelője („holt kéz“) a tőke első gyűjtőjévé lett s a későbbi gyarmatosítások alkalmával újra visszaadta az életnek azt, a mit ez a halálnak odaajándékozott volt (pl. cisterciták.)

Hogy a művészet milyen szoros viszonyban állok kezdetben a vallással, az ismeretes; a görög tragoedia a cultusból fejlődött ki s a festészet első kísérletei az istenalak megalkotására ugyancsak vallásos gyökérből származnak. Végre a philosophia, mely pl. a hindu népnél teljesen theologiai kérdéseknek szolgál, ezáltal ugyan azon forrásra mutat vissza.

A megélhetés gondja ennél fogva azon elv, mely nemcsak az emberi művelődésnek mintegy anyagi vonásait alkotta meg, hanem annak felsőbb ideális alakjait is megteremtette.

II. Az alapgondolat kimutatása után szerzünk az ősidő részletes rajzát állítja szemünk elé. „Az ősidő ismertető jele: a megélhetés gondja legalsóbb fokán.

Az ősember lelkét a következő vonások jellemző 1) minden munkát kerül, melynek gyümölcse csak a jövőben kecsegteti; azért most is a vad embereket nagyon lustáknak találják. 2) Ennek oka abban rejlik, mert a jövőre egyáltalában nem gondol. 3) Keményszivűsége kétségbe vonhatlan; öregekről, betegekről és gyermekekről nem gondoskodik, s könyörületességet nem ismer; épen azért bánatról sincs nála szó, s a félelmet is kellett legyőznie, ha vad állati versenytársaitól menekülni óhajtott. 4) Tisztaságot egyáltalában nem ismer; sem testét sem lakását tisztítani nem szokta, hanem inkább oda hagyja kunyhóját, semhogy a hulladékokat kitakarítja. A mikor a tisztátalanság arra bírja, hogy kikerülésére módokról gondoskodik, akkor az ősember

egy új alakja lép fel, mely az elsónél jobban bírja az életét berendezni s a fajok kezdenek *activ* és *passiv* fajokra különödni.

Mily társadalmi állapotok fejlődhetnek ki ezen önző, magára hagyatott, az éhhalállal folyton küzködő, eszközök és tűz nélküli, ruházatlan és állandó lakhely nélküli vadak közt? Bizonyosan a legalsóbb foku viszonyokat kell itt keresnünk, a hol az ember minden társban versenytársát volt kénytelen látni, kinek nagyobb physikai ereje tőle bármikor szedhette el megélhetése feltételeit. A természet szava gondoskodott róla, hogy ezen vadak mégsem züllöttek szét minden összetartó kapocs nélkül, s az anya és gyermek közti benső viszony azon csira, melyből a család idővel kifejlődött. „Mutterliebe ist der erste gesellschaftliche Intinct, Mutterrecht die erste gesellschaftliche Ordnung“ (76 l.)

Az első családban az apa még nem lép előtérbe, mert az első család még nem vonta maga után a házasságot. Csak a mikor a férfi a gyermek eltartásában is kezdett részt venni, akkor lett neki szerepe a családban, s akkor állt elő a házasság intézménye. Ezt pedig az első időben nem tette. Épen azért az őscsalád központja az anya, kihez a gyermeket sokkal intensivebb érzelem kapcsolt, mint a nem ismert apához, miután állati tej hiánya miatt, a szoptatás a gyermek 4—5 éves koráig tartott s így a gyermek még öntudatra ébredésekor is kénytelen volt anyjától való abszolút függését éreznie. Az anya iránti szeretet és tisztelet a legelső társadalmi érzet, s mai nap is e szent alak még a legalsóbb vad népek előtt is az, a kihez a legnagyobb életveszélyekben is fordul segítségért. Mikor a leánygyermek felnőtt s maga is anyává lett, saját sarjait is oda vezette a nagyanyához, ki ez által több családnak (mondjuk: törzsnek) középpontjává lett. Az ősembereknél a rokonság tehát anyai részről való véregységben alapult. Ezen belül a fokozatokat csak a korkülönbség állapította meg. Az anya nővérei ez időben a gyermekre nézve „anyak“, az anya testvérei „apák“ („Mütterchen“, „Väterchen“); ezeknek gyermekei „testvérek“; a testvér gyermeke a másik testvérnek is „gyermeke“ s a többi. A vérrokon családban polyandria és polygynia divolt; új Seelandban és Ausztráliában ezen foku családi viszonyokat még most is találunk (Morgan és Lubbock).

Nyilván való, hogy az emberek szaporodásával az egyes csoportoknak távolabb vidékekre kellett huzódniok, hogy megélhessenek. Az emlékezet rövidsége folytán az eltávozott törzsek mindinkább elidegenednek egymástól s kezdődik a vérrokon és barbár közti különbség, mely pl. ausztráliai

törzsöket annyira visz, hogy egymásra valóságos hajtóvadászkat rendeznek. A vérrokonság megállapítására épen azért jelekről gondoskodnak, melyek közé bizonyosan egykor a circumcisio is tartozott. A törzsen belül egyébként a fent rajzolt viszonyokon túl a társulás formái nem alakulnak át.

A vallás őszállapotáról, nagyon bajos magunknak képet alkotni. Jelenleg erre nézve két alapfeltevés van divatban; az egyik szerint az animismus s ősök cultusa az eredeti alak (Tylor, Lubbock, Spencer), a másik szerint a természetimádás vagy a természeti tüneményeknek képzelemdús szemlélése volt a vallás forrása (J. Grimm, Adalbert Kuhn, Müllenhof, Max Müller). Lippert J. G. Müller compromissumát, mintha az animismus a míveletlen, a természeti vallás a mívelt népek eredeti vallásformája lett volna, célra nem vezetőnek tartja s az animismusból indul ki fejtegetéseiben. Kinyilatkoztatás Isten részéről szerinte nem történt s ha lett volna is, az őtestamentomi száraz schemán túl (isten, ember, viszonyuk és cultuskötelezettség) nem igen terjedhetett tartalmilag, mert az embernek akkori csekély értelmi fejlettsége egyéb tanok megértését nem tette lehetségessé. Ezen álláspont mellett szól a szellemektől való félelemnek elterjedt volta, melynek kerületét egész Afrika, Amerika, Mikronesia, Japan, China, a finek és litvánok képezik.

E félelem erédetét szerinte onnan vette, hogy az ember saját kára és szenvedése felett gondolkodni kezdvén, azt az elholtak lelkeinek kezdte tulajdonítani. Az elholtaknak pedig lelket tulajdonítani, arra egyfelől a halál megrendítő eseménye, másfelől az álmok, melyekben az elholtak az élők öntudata előtt felléptek, — vezették. Minthogy már most minden bajnak, mely az ősebert érte, egy roszakaró szellem volt az oka, ezek pedig a halottaktól eredtek, azért az első gond volt: a megholtak lelkeivel szemben valami modus vivendinak megalkotása. A gondoskodás két utat jelölt ki nekik: 1) a holtaktól megszabadulni és 2) megnyerni jó akarataikat.

1. Az elsőt azáltal érték el, hogy a kunyhót, melyben a halott fekiúdt, vagy elhagyták (Ceylonban a vadak), vagy elégették (kafferek), vagy a holtat a vad állatoknak dobták oda, vagy lábait összekötötték, hogy ne mozdulhasson stb. — Továbbá ismerve saját falánk természetüket óvakodtak a megholtak nevét vagy általában oly szót kiejteni, mely azt újra visszahivatná (déli Afrika és indiánok) s azért nyelvükből ilyenkor az illető szót sőt azon szótágokat is kiirtották, melyek rá emlékeztet-

tek. Ezen nagyon elterjedt szokást a zulus „hlonipa“-nak nevezik, mikor is az asszonyok feladata volt, a kiírtott szavak helyett ujakat gyártani. Memyre káros volt ez a nyelv megállapodására, képzelni lehet, ha meggondoljuk, hogy kivált fejedelmi férfiak halálával oly sok szónak kellett kivesznie, hogy ujak készítése igen bajos dologgá vált.

2. Ezen óvintézkedések mellett positiv tevékenységet is fejtettek ki, hogy a holtat meg ne haragítsák, sőt inkább kegyét maguknak biztosítsák. Az emberek a halottnak engedik át lakhelyüket a táplálékkal együtt (déli tengerben, tabu), így pl. Hawaii szigetén; vagy csak egy t á p l á l é k r ó l mondanak le pl. a husvéti sziget (Oster-Insel) lakói a burgonyáról vagy Haitiban a (Szt.-Domingói a baraczkáról.) A zsidó tilalom a paradicsom fáját illetőleg szinte ide esik. Ily módon sikerül a halottakat megnyerni s keletkeznek egész „halotti országok“ (Totdenreiche), míg az egyszerű kielégítés helyébe az állandó áldozatok lépnek, melyek a gazdasági viszonyok fejlettségéhez képest a legkülönbözőbb bőségben hozattak. Ily módon a vallás kezdete csakugyan a félelem, s első formája a cultuskötelezettség, mely egész objektivismusában a brahmanismusban azt fejezi ki, hogy a szellemek a szegényt gyűlölik, mivel nekik nem adhat semmit. Sokkal magasabb fokon áll elő azon evangyéliumi tan, mely szerint nem az adomány, hanem az adományozó érzülete dönt az istenség előtt.

A beszéd ősi alakjának felderítésénél Lippert az elimináló módszertől különösen érdekes eredményt remél. A végeredmény az, hogy egy közös ősnyelvre gondolni sem lehet, annyival kevésbé, mivel az első embereknek a beszéde számára elég kifejezendő fogalma sem volt. Ha tehát a kifejlett nyelvekből az egyes törzseknek különös nyelvi sajátságait kivonják, akkor rá kellene jönnünk azon közös összegre, mely a nyelv ősbirtokát képezte. Tényleg azonban a levonás után ilyen közkincre nem jutunk el. Minden nyelvben ugyanis van: 1) a szó, mely valamely értelmet fejez ki pl. nap, veres (fogalom) 2) ez értelem korláto-lása pl. fokozása, viszonya személyhez, számhoz, időhöz s végre 3) a fogalmak kapcsolása ítéletekké.

Kezdve az utóbbin 1. azt találjuk, hogy a szavaknak mondatokká való összefűzésénél semmi közös módszer az egyes nyelvtörzseknél nem észlelhető. Míg a chinai minden összekötés nélkül egymás mellé rakja a szavakat, addig az uraltaji egymáshoz ragasztja (agglutinál), az északamerikai indiánus egy szóba vonja össze („bekebelezi“ — einverleibend W. von Humboldt szerint), az indoeurpai megint más,

saját módja szerint köti össze, Az ősnyelvnek tehát közös törvénye a mondat szerkezet számára nem volt (133. l.)

2. A nyelv másik vonása, hogy a tőszónak jelentését bizonyos határokon belül módosítja, még újabb keletű, mint a szavak kapcsolása mondatokká. Még pl. az arja-népek elválásakor sem volt ezen processzus befejezve, a mint azt a sláv és a német nyelveknek eltérései, minden egyezésük daczára, mutatják. A szlávnak voltaképeni passivuma nincs, futuruma is hiányzik, mint külön ragozási alak, s a perfectumot az imperfectum helyettesíti. S azért ezen nyelv formákban mégis rendkívül gazdag, csakhogy ezen formaképzésnél, melylyel a befejezettséget, a haladást, egyszerű ismétlést és megszakított ismétlést kifejezi, egészen más uton járt, mint a nyelvtörzs egyéb ágai. Az uralaltaji itt is agglutinatioval segít magán (mint pl. az egytominak: 2 veréb=veréb 11); az afrikai nyelvekben az értelem módosító szónak magának nincs értelme (pl. a dél-afrikai bantunyelvekben: egy törzsbeli ember: mo-suto, több ilyen: basuto, ezeknek földje: Le-suto és nyelvük: se-suto); a semi nyelvekben pedig a prae- és suffixumokon kívül még a többeli hangcsere is hozzájárul az értelem módosításához (mely dolog, előfordulván a német a és görög nyelvben is, ezeknél valószínűleg semitákkal való érintkezésük nyoma).

3. Hátra marad a közös szótövek kérdése. Mindenek előtt a jelen szókincsből sok oly szót kell elhagyni, melyek fejlett logikai gondolkodás nélkül értelemmel nem bírnak. Ily módon elmaradnak legelőször is a beszédrészek különváltságukban, a névelő, névmás, praepositio, conjunctio. Ezek alkotásánál külön uton jártak az egyes nyelvek; a chinai ma is, ha azt akarja mondani: „embert bottal megölni“ azt úgy fejezi ki, hogy: „embert ölni használ botot“. A praepositiókra nézve tanulságos egyebek közt a mandingonegerek kifejezési módja. Neki ugyanis „ben“ van mind az, a mi hasában van, azért nála has = ban, ben; „rajta“ mind az, a mi hátán van, azért neki a hát = on, ön. E két szó szolgál tehát praepositióként. S a névmások megalkotásánál épen oly eltérő az út.

De ha a közös szókincset csak a fogalmak kifejezésére szolgáló névszókra korlátozzuk, akkor is eltűnik a közösség legnagyobb része. D'orsey számítása szerint egy földmives 300 szóval éri be, míg a chinai 400,000-nél többet tartalmaz (450 tőszó mellett) s a sanskrit és héber 500-nál több tövet nem mutat (Max Müller). Ezekből levonandók az abstract és morális fogalmak szavai (pl. az algonkinnyelvben a „szeret“ számára nincs szó). Hozzá veendő, hogy a nyelvkészülékben is van

különbség, úgy hogy sok mássalhangzó nem közös az egyes népeknél s anyyiban sok közös szó sem alakulhatott.

Maga a hang azonban még nem szó; szóvá csak a jelzés (Dentung) által válhatott. Ez pedig az ősi régi nyelvénél nem volt meg s ha meg volt is, eltérő módon lön eszközölvé. A szó bizonyára az ősembernél, úgy mint az állatoknál, belső megindulásnak önkénytelen kitörése volt, a mint az hirtelen veszély pillanatában állat és ember lelkében egyformán keletkezik. A helyzetben (situációban) volt a hangnak első jelzője, magyarázója. Azután járult a hanghoz magához a jelzés, mint hang utánzás és taglejtés (gestus). De az egyezés csak igen kevés szónál észlelhető, el amnyira, hogy még az „atya“ és „anya“ nevei is a Lubbock által összeállított 148 nyelvben is 6-nál többféle variációt mutatnak, elkezdve a tisztán magánhangzókat használó (da, Ua, aye) szavaktól, átmenve a nasalis csoportra (na, ne, Una), onnan az ajakhangzósra (ma, Am, mama, Omma, Eme, Ami stb.) s felemelkedve a szorosan összeszorított hangzókig (pada, aba, apa, Ubaba, melyek még nyolcz nyelven anyát 91-ben pedig apát jelentenek), valamint a T-hangzós (góth atta, tata, dada, tótul dedo = ősi) és aspirált fa, fafa, (Vater) szavakig, melyek már csak az apát jelentik.

Ilyen relativ megállapodásra azonban a nyelv csak igen lassan jutott el. Minél miveletlenebbek a népek, annál különbözőbbek a nyelvek; Sierra Leoneban még 1862-ben Burton 17 fő- és 200 altörzsöt talált s Kölle jelentése szerint Freetownban 100 nyelvénél s nyelvjárásnál több van használatban. Ugyan ezt tapasztalni a déli amerikai népeknél is, s a Kaukasus vidékén, a hol legkevesebb érintkezés történt a népek között, Plinius idején nem kevesebb, mint 70 nyelv divatozott. A nyelv tehát szinte a megélés gondjából vette eredetét s azzal együtt változott és finomodott („die Sprache ist das vom Menschen allmählich geschaffene Organ der gesellschaftlichen Lebensfürsorge“ 159 l.) Lippert ezen körülmények alapján azon minden esetre so` tekintetben érvényes tételre jut el, hogy a nyelvrokonság nem mutat fajrokonságra s valószínűnek tartja, hogy a török és magyar nép, mely testileg az indo-európaival egyezik, nyelvileg azonban a turáni s így mongoli fajtához számíttatik, ezen nyelvet a turaniakkal való érintkezés alapján szerzte anélkül, hogy azért genetice a sárga fajhoz kellene számítani. (Folytatjuk.)

Bóhm Károly.